

*Шумкова В.І.,
асистент кафедри статистики, АГД та маркетингу,
Сумський НАУ, Суми*

РИНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО СТРАХУВАННЯ КРАЇН ЄС: ПЕРСПЕКТИВИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Система організації сільськогосподарського страхування є унікальною, адже вона формується тривалий час з урахуванням факторів та процесів, що притаманні кожній країні.

Світовий досвід у галузі страхування сільськогосподарського виробництва свідчить про функціонування в багатьох країнах національних систем страхування сільськогосподарських ризиків. При цьому кожна країна створює власну, необхідну їй систему страхового захисту сільськогосподарського виробництва. Базою для побудови національних моделей організації сільськогосподарського страхування є американська та європейська моделі страхування.

Особливість американської моделі – достатньо велика участь держави в підтримці організації страхування сільськогосподарських ризиків. Така підтримка, в основному, здійснюється на основі надання субсидій та компенсацій на оплату частини страхової премії. Вона дозволяє зменшити вартість страхування для виробників сільськогосподарської продукції і забезпечити масовий характер сільськогосподарського страхування.

Європейська модель характеризується як приватна, у якій рівень втручання держави в систему організації сільськогосподарського страхування є мінімальний. Страхувальники купують страховий поліс за повною ціною, адже держава не надає підприємствам додаткових субсидій чи компенсацій.[6 с.63]

Глобальна індустрія страхування залежить від глобальних економічних чинників, таких як слабке економічне зростання, низькі темпи інфляції,

нестабільності фінансових ринків і майже нульових процентних ставок.

Відповідно до проведених досліджень з ризик-менеджменту у ЄС, всі ризики, що впливають на діяльність сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств можна розділити на три основні групи.

1. Цінові ризики. Дана група ризиків характеризується сильною ціновою нестабільністю, невизначеністю щодо майбутніх цін та дисбалансом між попитом та пропозицією, що може бути результатом конкуренції, макроекономічних, геополітичних, кліматичних змін, фітосанітарних ризиків.

2. Виробничі ризики. Сутність виробничих ризиків полягає у тому, що запланований прибуток у кінцевому результаті буде занадто низьким або взагалі відсутнім. Це може бути результатом екстремальних кліматичних умов, таких як посуха, урагани або повені. Крім того, менш системні події, такі як шкідники, хвороби та місцеві погодні явища, такі як град, мороз та надмірні опади, можуть також мати значний вплив на сільськогосподарську продукцію.

3. Доходні ризики. Ці ризики характеризуються дисбалансом між доходами та витратами. Головним чином, вони виникають під впливом двох попередніх груп ризиків. Великі несприятливі коливання цін та випуску можуть призвести до обмеження грошового потоку та призвести до банкрутства фермерів. Коли ціни на матеріали, такі як добрива, насіння або корм збільшуються, а ціна сільськогосподарської продукції залишається стабільною, маржа прибутку зменшується. Тому фермери з низькою рентабельністю будуть більш чутливими до ризику доходу. Ризик доходності може виникати, на думку експертів, коли доходи від провадження безпосередньо сільськогосподарської діяльності є меншими за 30% від загальної суми отриманих доходів (рис.1). [3,4,5]

Рис.1. Частка господарств, які отримують прибуток від сільського господарства, що перевищує 30% (за видами діяльності)

Описані вище ризики залежать від частоти виникнення ризику та впливу події на доходи сільськогосподарських підприємств. Поєднання частоти та впливу ризикованої події визначає рівень протидії для її подолання. Відповідно до рівня впливу ризиків, Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) класифікує ризики за такими групами:

1) нормальні ризики характеризуються подіями, які часто зустрічаються, але мають низький рівень шкоди, і якими можна управляти безпосередньо на підприємстві. В основному, це ризики, що пов'язані з невеликими коливаннями цін або рівнем отримуваних доходів, що можуть бути викликані погодними явищами;

2) менш часто, ніж нормальні ризики, можуть виникати так звані товарні або страхові ризики, що призводять до збільшення витрат на сільськогосподарському підприємстві. Ці ризики не можуть бути подолані самотійно, тому існує необхідність передачі ризиків за допомогою інструментів приватного ринку або розподілу ризиків з іншими фермерами;

3) катастрофічні або системні ризики виникають не часто, але призводять до значних збитків. Оскільки катастрофічні ризики можуть призводити до дуже високих витрат, приватні страхові компанії не можуть повною мірою покривати їх, тому у випадку виникнення таких ризиків сільськогосподарським підприємствам надається державна допомога або використовуються ресурси «спеціальних платежів» (Ad-hoc payments). Таблиця 1 ілюструє різні інструменти управління ризиками.[1 с. 60]

Таблиця 1

Інструменти ризик-менеджменту

Рівень, на якому відбувається управління	Нормальні ризики	Товарні або страхові ризики	Катастрофічні або системні ризики
Сільськогосподарське підприємство	Фінансовий менеджмент	-	-
	Стандартизація (гігієна, якість)		
	Диверсифікація		
Ринкові інструменти	-	Укладання зворотних контрактів (форвард та	-

		ф'ючерс)	
		Створення кооперативів	
		Страхування, що не субсидується	
		Взаємні фонди, що не субсидуються	
Політика прогнозування		Субсидований інструмент стабілізації доходів за програмою CAP (Спільна аграрна політика)	
		Субсидування взаємних фондів та страхування за програмою CAP (Спільна аграрна політика)	
		Управління ринком	
		Основна схема оплати за програмою CAP (Спільна аграрна політика)	
Політика постфактум	-	-	Допомога в разі катастрофи з використанням «спеціальних платежів» (Ad-hoc payments)

Проте, між наведеними вище рівнями ризику немає чітко визначених меж. Як наслідок, немає чіткого визначення у якому випадку використовувати приватний або державний інструмент для управління ризиками. Отже, державна підтримка може мати важливий вплив на розробку інструментів управління приватним ризиком.

Загальний рівень державної допомоги у країнах-членах ЄС для покриття негативного впливу ризиків у 2012-2016 р.р. наведена на рис.2.

Рис.2. Загальний обсяг державної допомоги у країнах-членах ЄС, млн. євро

Сільськогосподарське страхування в ЄС не обмежується страхуванням врожаю, до нього також відноситься і страхування сільськогосподарських тварин, лісового господарства і теплиць.

Страхування ризиків в сільському господарстві (особливо страхування від граду) має давні традиції і добре розвинене в Європі. Деякі страхові поліси охоплюють також страхування від морозу або обмеженого числа метеорологічних явищ. Таке страхування відоме як комбіноване страхування ризиків. Комплексне страхове покриття (мультистрахування) використовується лише в розвинених країнах або в країнах, де є підтримка з

боку державного сектора для сільськогосподарського страхування.

Як правило, приватні компанії страхують тільки від граду і вогню, або обмеженої кількості ризиків. Якщо участь держави у програмах страхування приватних компаній збільшується, то, відповідно, збільшується і кількість кліматичних ризиків, за якими проводять страхування. [3]

Основний вид ризику в секторі тваринництва є санітарно-технічний ризик, але катастрофічні кліматичні ситуації також можуть мати безпосередній вплив на тварин або вплинути на пасовища і доступність кормів і, отже, на економічну стійкість сільськогосподарського підприємства.

Епідемії серед тварин можуть призвести до істотних втрат для урядів, фермерів і всіх інших учасників виробничого ланцюжка, у яких бере участь худоба.

Європейський уряд після спалаху таких епідемій фінансує більшу частину прямих втрат, таких як вартість знищених тварин і організаційних витрат. Непрямі збитки, пов'язані з простоем виробництва, майже завжди повністю покриваються самими фермерами, якщо вони не застраховані в приватному порядку. Такі схеми фінансування мають структуру фонду, в якому фермери платять податки.

Існуюча система покриття збитків щорічно переглядається з метою перенесення фінансування непрямих ризиків за системою співфінансування як з державного так і з приватного секторів. [2 с.23]

У таблиці 2 представлено перелік країн, що фінансують і не фінансують непрямі збитки в тваринництві за рахунок податків.

Таблиця 2

Наявність податкових внесків для фінансування непрямих збитків в тваринництві

Країна	Податки відсутні	Податки сплачуються
Австрія		+
Бельгія		+
Данія	+	
Фінляндія	+	
Франція	+	

Німеччина		+
Греція		+
Ірландія	+	
Італія	+	
Люксембург	+	
Нідерланди		+
Португалія	+	
Іспанія	+	
Швеція	+	
Велика Британія	+	

При проведенні аналізу стану страхування в ЄС необхідно звернути увагу на порівняльну характеристику вартості виробництва сільськогосподарської продукції та вартості страхування (таблиця 3).

Таблиця 3

Вартість виробництва та страхування в тваринництві у 2016 році

Країна	Загальна виробнича вартість, млн. євро	Страхова вартість виробництва, млн. євро	Застрахована вартість виробництва, млн. євро	% застрахованої продукції
<i>Німеччина</i>	19784,0	6094,0	8993,0	31,0
<i>Австрія</i>	2614,0	1100,0	267,0	42,0
<i>Данія</i>	4880,0	10451,0	10451,0	214,0
<i>Іспанія</i>	13871,0	4427,0	997,0	32,0
<i>Франція</i>	23903,0	8000,0	633,0	33,0
<i>Греція</i>	2877,0	2007,0	2007,0	70,0
<i>Норвегія</i>	1683,0	279,0	278,0	17,0

У випадку тваринництва існують важливі розбіжності щодо вартість виробництва. Наприклад, у Данії загальна вартість виробництва набагато нижча, ніж страхова вартість. Відсотки застрахованої продукції понад 100%, звичайно, є наслідком невідповідності показників вартості продукції, страхового виробництва та застрахованої вартості продукції.

При проведенні страхування сільськогосподарських культур в ЄС найпоширенішим видами страхових ризиків є або пожежа або град або заморозки. Це так звана система єдиного страхування ризику.

При класифікації видів страхування різні країни використовують різні

назви для однакових видів страхування. Деякі з них називаються страхування прибутковості та інші страхування «мультинебезпека». Загальною характеристикою для всіх є те, що вони забезпечують страхове покриття проти всіх основних кліматичних небезпек, які можуть вплинути на врожайність (в такий перелік не включають лише страхування від хвороб) (рис.3). [3,4,5]

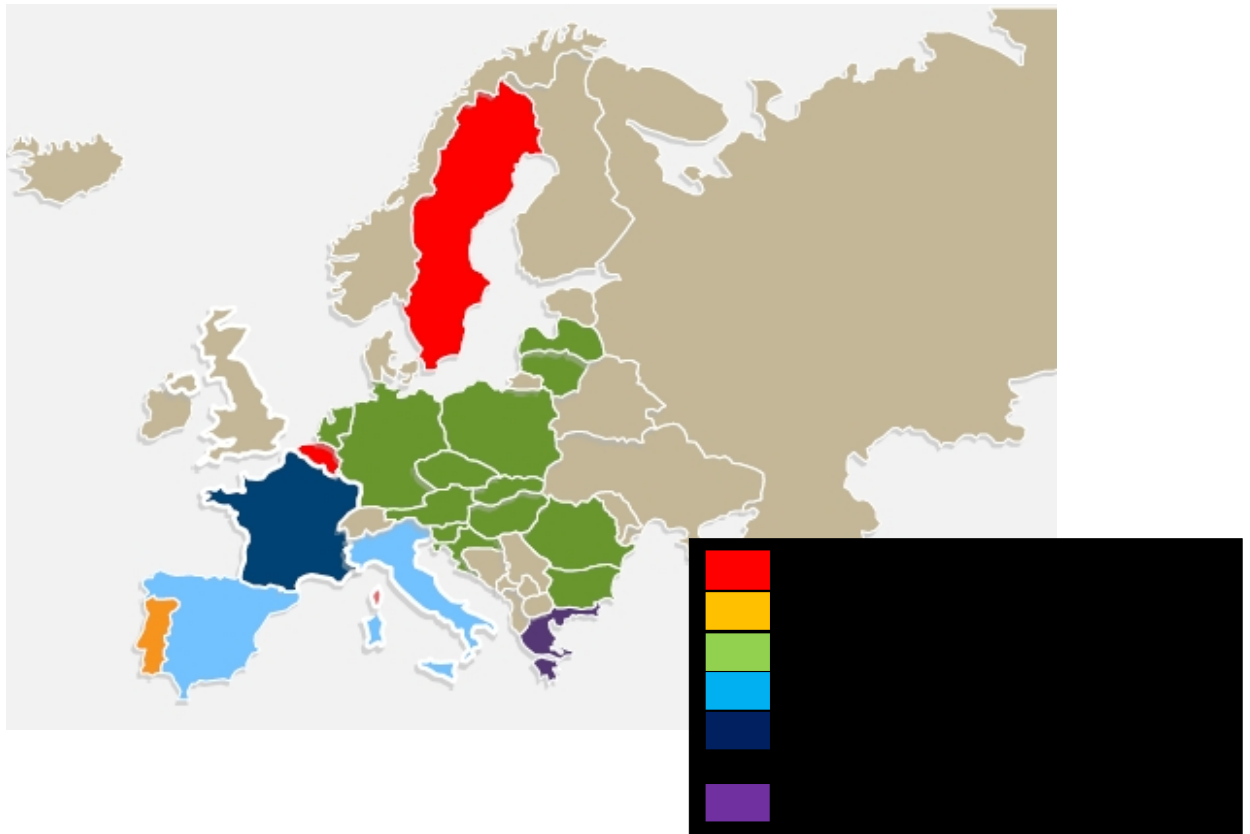

Рис.3. Страхове покриття за видами ризиків

При проведенні сільськогосподарського страхування рівень покриття збитків складає 80% страхової суми. Також страховими компаніями використовується пряма франшиза, розмір якої складає 20%.

Загальна висота ставок премій зі страхування врожаю у кожній країні різна і залежить від:

- частоти ризиків у часі і по площі охоплення;
- типу ризику;
- чутливості культур до зміни погодних умов

- числа ризиків для покриття (одинарний ризик, мульти-страховий ризик);
- застрахованої площі;
- франшизи. [4,5]

Середні розміри страхових тарифів представлені в таблиці 4.

Таблиця 4

Середні ставки страхових тарифів при страхуванні
сільськогосподарських культур

Види культур	Середні ставки страхових тарифів
Сільськогосподарські культури (в залежності від застрахованої площі)	1% - 7%
Виноград	6% - 8%
Овочі	5% - 9%
Фрукти	8% -14%

Оцінка збитків проводиться безпосередньо на полі. Для оцінки втрат використовуються стандартизовані директиви, розроблені для різних культур. Ці директиви обговорюються на щорічних зустрічах, організованих AIAG (Міжнародна асоціація страховиків).

Існують два різних підходи для оцінки збитків:

- 1) на підставі обсягів втрати: у страхуванні одного ризику (граду) оцінюється відсоток втрат (відповідно до директив). Даний відсоток зменшується на франшизу, застосовується до страхової суми, а отриманий результат – це сума страхового відшкодування;
- 2) на основі прибутковості: регулятор втрат оцінює можливу прибутковість втрачених сільськогосподарських культур.

Страхове відшкодування виплачується протягом 1-3 місяців з дня настання страхового випадку.

Порівняємо також вартість виробництва сільськогосподарської продукції та вартість страхування в рослинництві (таблиця 5). [4,5]

Таблиця 5

Вартість виробництва та страхування в рослинництві у 2016 році

Країна	Загальна	Страхова	Застрахована	%

	виробнича вартість, млн. євро	вартість виробництва, млн. євро	вартість виробництва, млн. євро	застрахованої продукції
<i>Німеччина</i>	22848,0	16742,0	11120,0	73,0
<i>Австрія</i>	2639,0	1700,0	1739,0	80,0
<i>Данія</i>	3227,0	2613,0	2613,0	81,0
<i>Іспанія</i>	28403,0	20328,0	5310,0	72,0
<i>Франція</i>	36508,0	12000,0	9477,0	33,0
<i>Греція</i>	8378,0	6317,0	6317,0	75,0
<i>Італія</i>	29405,0	27333,0	3384,0	93,0
<i>Нідерланди</i>	9915,0	10677,0	1736,0	108,0
<i>Португалія</i>	3964,0	1178,0	634,0	30,0

У країнах, що вказані у таблиці 5 у 2016 році провадилося 81% загального страхування сільськогосподарських культур.

Слід зазначити, що система страхування сільськогосподарських культур у різних країнах ЄС розділена на два основні види – комерційна (функціонує за рахунок персональних страхових внесків) та субсидована (функціонує за рахунок фінансування з боку держави) (рис.4).

Обсяг підтримки, яка надається державами-членами ЄС для субсидування страхових премій варіюється в залежності від політики країни, типу страхового покриття та рівня розвитку сільського господарства в країні.

Загальний розмір субсидіювання сільськогосподарського страхування у 2016 році склав 497,0 млн. євро або 32% загального розміру страхових премій. [3,4,5]

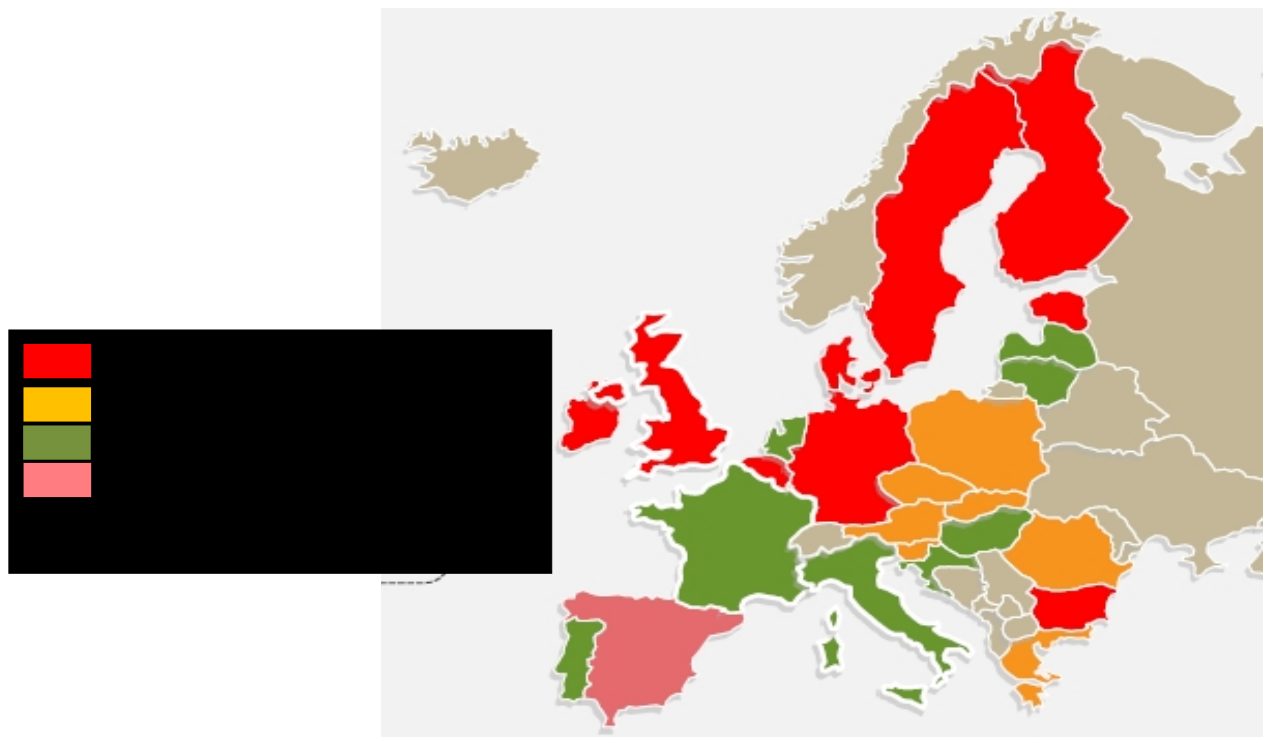

Рис. 4. Система субсидіювання сільськогосподарського страхування культур у країнах ЄС

Ключовим моментом у розвитку сільськогосподарського страхування є наявність законодавчої бази для можливості існування додаткових фондів страхування ризиків, що не включені до загальноприйнятого переліку. Інструменти управління ризиками, такі як взаємні фонди, фонди вузькоспеціалізованих платежів існують в більшості країн. Також часто використовується система «спеціальних платежів» (Ad-hoc payments).

Розглянемо обсяги «спеціальних платежів» (Ad-hoc payments) у 2016 році та ризики, що вони покривають за допомогою таблиці 6.

Сільськогосподарське страхування як окремий вид страхування не використовується в тих країнах, де законом забороняється використання так званих «спеціальних платежів» (Ad-hoc payments) для відшкодування збитків від стихійних лих, що не передбачені договором страхування. [3,4,5]

В Іспанії, Австрії, Португалії, Греції та Швеції сільськогосподарські підприємства заключають договори страхування без сплати страхових премій у випадках можливості доступу страхової компанії до громадських фондів

страхування. У Франції при отриманні відшкодування включають відшкодування за збитки, для яких немає страховки. У Румунії державні виплати надаються фермерам, якщо вони застраховані від «стандартних ризиків» таких як град.

Таблиця 6

Обсяги «спеціальних платежів» та ризиків, що вони покривають у 2016 році

Країна	Розмір «спеціальних платежів», млн. євро	Ризики
Австрія	5,6	Мороз, посуха, повінь
Бельгія	1,6	Мороз, посуха, дощ, шкідники
Болгарія	0,4	Шкідники
Чехія	36,9	Повінь, посуха, мороз
Фінляндія	11,4	Компенсація збитків не залежно від ризику
Франція	155,6	Засуха 67%, мороз 19%, дощ 13%
Угорщина	12,2	Мороз, посуха
Ірландія	66,8	Хвороби
Італія	113,3	Посуха
Латвія	3,2	Мороз, посуха, дощ
Литва	2,6	Мороз, посуха, дощ
Польща	10,0	Хвороби
Румунія	11,4	Засуха, мороз, повені
Словенія	9,8	Засуха, град, мороз
Іспанія	3,7	Мороз, посуха, дощ
Великобританія	379,5	Хвороби
Всього	824,0	

Загальна інформація щодо використання сільськогосподарського страхування в країнах ЄС представлена в таблиці 7.

Дані таблиці 7 свідчать про великі відмінності у обсягах використання сільськогосподарського страхування в різних країнах ЄС.

Середні ставки страхових тарифів, що виражені у відсотках від страхової вартості також мають дуже різні значення, від найнижчого - приблизно 1% у Великобританії і Німеччині до високого – 6-8% в Іспанії, Португалії та Італії.

У зв'язку з різним рівнем впровадження сільськогосподарського

страхування в ЄС порівняти загальний розмір страхової суми та розмір страхового відшкодування є майже не можливим. Загальна сума страхових премій у 2016 році склала 1,538 млн. євро, а розмір відшкодувань становив 1,061 млн. євро. [3,5]

Таблиця 7

Рівень сільськогосподарського страхування в Європі

Країна	Рівень використання	Застрахована площа (1000 га)	Страхова сума, млн. євро	Страховий тариф, %	Розмір відшкодувань, млн. євро	Страхові субсидії, млн. євро (%)
Австрія	78%	1,054	52,0	2,6	32,0	24,0 (46%)
Бельгія	-	-	49,0	-	-	0,0
Болгарія	52%	1,276	6,6	4,8	4,5	0,0
Кіпр	100%	112,0	8,7	7,2	4,5	4,4 (50%)
Чехія	35%	1,074	32,0	1,8	24,0	7,0 (30%)
Данія	-	-	-	-	-	0,0
Естонія	<1%	-	0,1	-	-	0,0
Фінляндія	<1%	-	1,8	-	1,1	0,0
Франція	-	3,507	211,0	1,7%	-	5,0 (2,4%)
Німеччина	43%	7,265	129,2	1,2%	104,5	0,0
Греція	100%	-	-	2,5%	218,0	0,0
Угорщина	52%	-	43,5	-	30,7	0,0
Ірландія	-	-	-	-	-	0,0
Італія	8%	976,0	271,2	7,4%	166,2	180,0 (67%)
Латвія	<1%	-	0,1	-	-	0,05 (50%)
Литва	1%	9,0	1,1	4,3%	1,1	0,55 (50%)
Люксембург	45%	26,0	1,3	2,3%	1,0	0,65 (50%)
Нідерланди	-	-	75,0	-	30,7	0,0
Польща	7%	-	9,9	-	6,3	0,0
Португалія	22%	298,0	46,9	8,4%	30,2	32,0 (68%)
Румунія	12%	812,0	14,0	-	4,4	7,0 (50%)
Словаччина	-	-	-	-	-	(50%)
Словенія	17%	-	9,5	7,6%	13,8	4,3 (45%)
Іспанія	26%	5,850	564,7	6,3%	388,3	232,0 (41%)
Швеція	60%	1,500	-	-	-	0,0
Велика Британія	7%	370,0	11,1	0,8%	-	0,0
Всього	-	-	1,538	-	1,061	497,0 (32%)

Для ефективного функціонування страхової системи збитковість ведення страхової діяльності повинна бути меншою за 100%. У 2016 році рівень збитковості склав 60%-75% в залежності від країни. Такий рівень

збитковості є достатньо високим, тому страхові компанії все частіше використовують систему перестрахування ризиків та залучають до проведення страхування громадські фонди.

Щодо організації системи перестрахування в країнах-членах ЄС, слід зазначити, що за даними німецької компанії з перестрахування Munich RE у 2016 році ця галузь мала такі особливості:

- сільськогосподарське перестрахування є глобальним бізнесом;
- більшість перестраховальних компаній діють у глобальному масштабі з метою диверсифікації свого портфеля за географічним положенням та різними напрямками бізнесу;
- сьогодні ви знайдете значну кількість регіональних та глобальних перестраховальників із спеціалізованою групою страхових андеррайтерів із сільськогосподарського перестрахування;
- сільськогосподарське страхування та перестрахування на глобальному рівні спостерігали значне зростання протягом останніх 20 років. [3,5]

Найбільші учасники ринку перестрахування за обсягами страхових премій наведено на рис.5.

Рис.5. Головні учасники ринку перестрахування у 2016 році, за обсягами страхових премій, млн. євро

Отже, розвиток сільськогосподарського страхування в кожній країні ЄС залежить від потреб сільського господарства в країні. Якщо порівняти систему сільськогосподарського страхування в Україні та ЄС, то наразі система страхування сільськогосподарських ризиків є недостатньо розвиненою в нашій державі. Аналіз досвіду страхового захисту економічних результатів діяльності аграрних підприємств показує, що 80-95 % доходів страхових компаній, які формуються у вигляді страхових премій, в подальшому складають їх прибуток. В той час в практиці розвинених країн цей показник не перевищує 30 %, що є свідченням більш широкої бази настання страхових випадків, більш інтенсивних виплат товаровиробникам та, відповідно, значно вищого ступеня страхового захисту результатів їх

діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Agricultural Markets Task Force, Improving market outcomes: enhancing the position of farmers in the supply chain – 2016, p.71
2. Bardaji and Garrido Research for AGRI Committee – State of play of Risk Management tools implemented by Member States during the period 2014-2020: National and European frameworks – 2016, p.190
3. Jacob S. Hacker Economic Security at Risk / Jacob S. Hacker, Gregory A. Huber, Philipp Rehm, Mark Schlesinger, Rob Valletta // - URL: <http://www.economicsecurityindex.org>
4. Risk management schemes in EU agriculture. URL: http://ec.europa.eu/agriculture/markets-and-prices/market-briefs/index_en.htm
5. Статистичні дані Eurostat за 2005-2017 р.р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/statistics-illustrated>
6. Шумкова В.І. Аналіз ринку сільськогосподарського страхування в країнах ЄС /В.І. Шумкова// Науковий економічний журнал «Інтелект XXI». – Випуск 2. – 2017 - с.62-69